

נקודת ראות מס' 84

'השיבוש הבסיסי' של משבר הקורונה לעם היהודי: אתגרים והזדמנויות

תקציר

מגיפת הקורונה משבשת דרמטית את חיי הקהילות היהודיות מסביב לעולם, ועומדת לשנות את סדרי העדיפויות, הערכים, ודפוסי התנהלות שלהן. פרט למכה הכלכלית הקשה, המשבר עלול לפגוע גם בהון הפוליטי והחברתי של קהילות וביכולתן לקדם את האינטרסים שלהן; בתחושת העמיות היהודית (התודעה של שייכות קולקטיב יהודי) ובקשר של קהילות לישראל; בעקבות הקורונה נוצר היום גם וגל של אנטישמיות חדש איתו מתמודדות הקהילות.

בה בעת, הקורונה מהווה גם הזדמנות חסרת תקדים להחדיר חיוניות ואנרגיה בחיים היהודים בתפוצות. למרות הפגיעה הכלכלית העמוקה, מנהיגות נחושה ובעלת חזון תוכל לנצל את אותן הזדמנויות ולחזק בסופו של דבר את הזהות וההמשכיות היהודית בתפוצות.

בראש ובראשונה, הקורונה מהווה הזדמנות יוצאת דופן להזיל את החינוך היהודי, באמצעות למידה מקוונת מרחוק, אשר קיבלה חיזוק בזמן משבר הקורונה. עלותו הגבוהה של החינוך היהודי בקהילות רבות הוא אחד המכשולים המרכזיים בהנחלת זהות יהודית בתפוצות. פיתוח עולם החינוך המקוון יכול לפתוח צוהר לחינוך יהודי להמונים, בצורה שאינה קיימת היום.

בנוסף לכך, הקורונה עשויה להפיח חיים במוסדות הקהילה היהודית ולהפוך אותם לאטרקטיביים יותר לצעירים יהודיים, כרשת ביטחון כלכלית וחברתית. לאחר שבעשרות השנים האחרונות נחלשו המסגרת הקהילתית וארגונים קהילתיים יהודיים, פעילות הרווחה של ארגונים יהודיים במשבר הנוכחי צפויה לחזק את מעמד הקהילתיות.

עבודתה של קבוצת ראות מתבססת על תיאוריה, מתודולוגיה וטכנולוגיה המאפשרים לנו ליצור ידע חדש שמסייע למנהיגים ישראלים ויהודים להתמודד עם הפתעות בסיסיות ושיבושים (disruptions). ראות פועלת כזרז המעודד ומעצים שחקני מפתח בשדה להסתגל למציאות החדשה, ולהביא אותה לשיווי משקל חדש. מסמך זה הוא הניסיון הראשון שלנו לעשות זאת בתחום העם היהודי לאור משבר קורונה.

מגיפת הקורונה מאתגרת את הקהילות היהודיות

1. בעוד מגיפת הקורונה מתפשטת ברחבי העולם, אחוז הקורבנות היהודים גדול משיעורם היחסי באוכלוסייה במדינות רבות, כך לדוגמה הוא המקרה בבריטניה, בשטרסבורג ובניו יורק. עשרות רבנים ומנהיגים קהילתיים בכל העולם כבר נפטרו מהקורונה.

2. לאורך ההיסטוריה, מגיפות עולמיות הובילו לשינויים היסטוריים מרחיקי לכת מבחינה פוליטית, כלכלית, חברתית ומדעית. למרות שעדיין מוקדם לקבוע את מלוא היקף השפעתה של הקורונה, היא כבר מעצבת מחדש את הקהילות היהודיות:

❖ **מכה כלכלית לקהילה, וצפי לדעיכה ואף התמוטטות של ארגונים יהודיים** – המיתון הכלכלי שמלווה את המשבר עתיד לשחוק את החוסן הכלכלי של הקהילה היהודית. ההון היהודי נמצא בירידה, בהתאם לכך, גם פעילותם של ארגונים יהודיים. המכה הכלכלית וגישת הבידוד החברתי כבר כפו את סגירתם של מספר ארגונים והובילה לגל פיטורים בעולם היהודי.

❖ **ארגוני קהילה מתרכזים במענה לצרכים הבסיסיים בלבד**, וכל שאר הפעילות נמצאת בהקפאה.

❖ **מכה לרעיון העמיות; החיבור לישראל עובר למושב האחורי** – הקשב הקהילתי והחינוכי בעולם היהודי לישראל ירד באופן משמעותי לכל דבר שאיננו קשור במשבר הקורונה. נוסף על כך, פעילות רבה בוטלה בשל הבידוד החברתי. כך למשל, פרויקט תגלית, המביא לישראל כ-40,000 צעירים יהודים, הפסיק את פעילותו.

❖ **מהפך בחינוך היהודי** – הסגר העולמי לא מדלג על החינוך היהודי. תוכניות יהודיות שמגיעות לשיאן בעונת הקיץ – קייטנות, מחנות קיץ ומשלחות לישראל – צפויות להתבטל. מנגד, הבידוד החברתי הכפוי מוביל להנגשה מקוונת מטה אדירה של חומרים חינוכיים וחוייתיים במגוון נושאים, רמות ושפות.

❖ **עלייה באנטישמיות** – בדומה למגיפות נרחבות במהלך ההיסטוריה, גם מגיפת הקורונה מנוצלת על ידי אנטישמיים קיצוניים להסתה, באמצעות תאוריות קונספירציה הקושרות את היהודים בהפצת הווירוס או בעשיית רווחים ממנו.

❖ **חרדים במוקד, הסולידריות היהודית מתפוררת** – לאור שיעור ההדבקה הגבוה בקרב האוכלוסייה החרדית, הקהילה חווה גל שנאה והסתה חיצוני פנימי. בישראל ומסביב לעולם, המגזר החרדי מתגורר בצפיפות גבוהה שמהווה קרקע פורייה להפשטות הנגיף. החיים הקהילתיים והמנהיגים השונים, הופכים את אכיפת הבידוד חברתית למשימה מורכבת הרבה יותר. בנוסף לכך, אופייה המסוגר והמנותק של הקהילה החרדית מוביל אותה לניתוק ולהטלת ספק בדיווחים של רשתות תקשורת ושל נציגי ממשל.

הזדמנות להתחדשות ולחדשנות בקהילה

להלן תיאור קצר של ההזדמנויות העשויות שעשויות לנבוע מהמשבר:

3. **תהליכי הגלובליזציה במתכונתם הנוכחית עומדים לעבור שינוי** – קהילות יהודיות בכל רחבי העולם מתמודדות עם אתגר שהולך ונעשה מורכב ליצור מסגרת רלוונטית ואטרקטיבית לדור הצעיר, שמתרחק מהמסגרת הקהילתית, ובמקומות רבים נעשה אדיש לזהותו היהודית ולישראל. אחת הסיבות המרכזיות להתרחקות זו נעוצה בגלובליזציה שהשיתה נורמות אוניברסליות וקידמה השקפות עולם אינדיווידואליסטיות, במחיר ויתור על ערכים מסורתיים וקהילתיים. עדיין מוקדם להעריך בצורה מקיפה ומדויקת את השפעות הקורונה, אולם סביר להניח כי גלובליזציה במתכונתה הנוכחית, תעבור שינוי.

4. **אטרקטיביות גוברת לחיים בקהילה** – ערכה של הקהילה כרשת בטחון חברתית וכלכלית עשוי לעלות ביום שאחרי המשבר. בתקופת המשבר, ארגונים קהילתיים יהודיים מרכזים את מאמציהם על מנת להבטיח שחברי הקהילה הפגיעים ביותר יקבלו את הסיוע לו הם זקוקים, ומספקת לחבריה ערך ייחודי בהשוואה לאוכלוסייה שאינה מאורגנת בקהילה.

5. **הזדמנות אדירה להפחתת עלויות החינוך יהודי, לנוכח השימוש בפלטפורמות לימוד מרחוק:**

❖ **אחד מן האתגרים העיקריים להבטחת המשכיות יהודית בעולם היהודי, הוא העלויות הגבוהות של החינוך היהודי.** כתוצאה מהבידוד החברתי, הולך ונבנה מאגר לימודי מקוון רחב היקף, אשר יכול לשמש

כמקור פתוח לתכני החינוך היהודי במהלך העשור, הקרוב ובכך להפחית בצורה דרמטית את עלויות הלימוד ולשנות את מתכונת המעורבות הלימודית הקיימת.

❖ **החזרת הבעלות לבניית זהות יהודית מהמוסדות להורים.** החל משנות ה-50 של המאה הקודמת, יהדות צפון אמריקה הפכה את מוסדותיה לדרך המרכזית להבניית זהות יהודית – דרך המרכזים הקהילתיים, בתי הספר, בתי הכנסת ומחנות הקיץ – ובכך יצרה למעשה מיקור חוץ של אחריות זו מהמשפחה היהודית.

6. הזדמנות לתיקון עולם של המאה ה-21:

❖ **ניצול התשתית הקיימת של תיקון עולם** – הפרשנות המודרנית למשמעות הביטוי 'תיקון עולם' שמה את הדגש על סיוע הומניטרי. ביום שלאחר משבר הקורונה, הצורך בסיוע הומניטרי בכל העולם יגדל עשרת מונים, והתשתית הגלובלית שיצרו ארגונים יהודים לשם תיקון עולם, עשוי למצב את העולם היהודי בחזית תהליך השיקום העולמי ההומניטרי.

❖ **תיקון חברה; המודל הקהילתי.** בעת משבר, המסגרת הקהילתית יכולה להוות רשת ביטחון כלכלית וחברתית המפצה על מגבלות מוסדות המדינה. מודל הקהילה עשוי להפוך למודל לחיקוי עבור חברות וקהילות שונות, בדומה למודל 'הקיבוץ הישראלי' בשנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת.

כיווני פעולה וחשיבה

ניצול ההזדמנויות שבמשבר הקורונה לא יקרה מעצמו, אלא דורש מנהיגות נועזת, אמיצה ובעלת חזון. להלן כמה כיוונים לפעולה וחשיבה עבור המנהיגות היהודית:

7. **עמידה בפרץ מול השלכות המשבר, חיזוק רעיון העמיות** – בעקבות המשבר קהילות יהודיות צפויות להתמקד בענייני פנים ובשיקום הקהילה. על מנהיגות יהודית לקדם הנחלתם של ערכים אשר יחזקו את הזהות הקולקטיבית היהודית ואת תפיסת העמיות היהודית, הערבות הדדית, המסגרות הקהילתית, והקשר לישראל, כמו גם את המאבק באנטישמיות.

8. **מתן עדיפות לארגון והבניה של חינוך יהודי מקוון** – ארגון, סידור והנגשה מקוונת של המסה האדירה של התכנים היהודיים שמועלה בשעת המשבר לרשת צריך להיות בסדר עדיפות עליון. באופן זה יוכלו קהילות יהודיות ברחבי העולם להתחבר זו אל זו, ואל ההיסטוריה והטקסטים היהודיים בדרכים חדשות ומגוונות, וליצור הלכה למעשה, מסגרת חינוכית אלטרנטיבית יעילה, מכלילה וזולה.

9. **מנהיגות פילנתרופית גמישה ומעודדת חדשנות** – היכולת לזהות ולהסתגל למציאות משתנה קשורה בלימוד מעמיק ובהתנסות. עם שוך משבר הקורונה ובמהלך תקופת השיקום הממושכת הצפויה, על הפילנתרופיה היהודית להרחיב את מעגל התמיכות הכללי (general support) על חשבון תמיכה פרויקטאלית, משום שתמיכה כזו מעודדת ניסויים וחדשנות.

10. **חדשנות הלכתית היא צו השעה** – משבר הקורונה מביא לשיא את המתח והמורכבות שבין סוגיות והלכתיות לבין אפשרויות השימוש בטכנולוגיה. לדוגמא, על רקע ההכרח להישאר בסגר, אישרו רבנים אורתודוקסים בכירים את השימוש בפלטפורמת 'זום' בערב סדר הפסח, על אף כי הרבנות הראשית פסלה אישור זה זמן קצר לאחר מכן. משבר הקורונה דוחק את היהדות אל מסדרון של החלטות קשות, ונראה כי עולם ההלכה נמצא בנקודת פיתול: האם פוסקי ההלכה ידעו להסתגל ולהתחדש, ועד כמה?

11. **תפקידה של ישראל כבית לאומי לעם היהודי במאה ה-21** – מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי כולו צריכה לבחון את האפשרות לסייע לקהילות יהודיות ברחבי העולם בהתמודדות עם משבר הקורונה. כצעד ראשון, יש להקשיב לצרכיו ודאגותיו של העולם היהודי ולייצר דיאלוג, על מנת להבין טוב יותר אלו משאבים חסרים וכיצד ישראל ומוסדותיה יכולים לסייע. עזרה זו תביא לידי ביטוי את מחויבותה של ישראל לתפקידה כמדינת הלאום של העם היהודי.